

Оксана МИКИТЮК

Національний університет „Львівська політехніка”

Руйнування фонетичної системи мови під впливом соціальних чинників

Фонетико-правописні засоби – це самоідентифікація певної спільноти, її внутрішня єдність, належність до певного етносу, зрештою – неповторність. Звук, будучи акустично універсальним, відтворюється у специфічній для кожного народу вимові, на яку впливають не лише історія, традиції, а й територія. „Деякі мови, що живуть у горах, насичені, а часом перенасичені приголосними і, навпаки, мови народів, так би мовити, „океанійських” надміру багаті на скупчення голосних... Є всі підстави припустити, що в цьому випадку зв'язок між звуковою картиною мови і середовищем, де живуть її носії, існує, бо гори з їхньою жорстокістю, твердістю, гуркотом лавин найприродніше зображати мовою із скупченням приголосних, переливчату водну стихію з її м'якістю і плинністю – мовою з набором голосних, між якими немає перепон”¹. Зрештою, відмінність артикуляційного апарата, тобто участь мовних органів у звукотворенні, спричиняє різну вимову слів і призводить до відмінного мовного колективу.

Фонетичний принцип був основою розмежування слов'янських мов, а вже 1686 року звукове тло України зазнає руйнування, бо саме тоді запроваджено російську вимову для читання церковнослов'янських текстів. У 30-ті рр. XX століття відбулося варварське втручання в систему української мови (ліквідація Інституту української наукової мови, видання низки бюлетенів зі забороненими до вживання словами), що спричинило руйнування фонетичної норми, яке триває донині. До соціальних чинників, що спотворюють фонетичну гармонію української мови, належать:

а) відсутність мовного законодавства. В Україні не розроблено концепції державного мовного будівництва, не напрацьовано належної законодавчої бази,

---

¹ О. Ткаченко, *Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу)*, Київ 2006, с. 8–9.

що забезпечувала б духовну цілісність держави, не створено спеціалізованих інституцій для виконання програм мовного розвитку, що сприяли б всебічному розквіту української мови як державної. Закон *Про засади державної мовної політики* № 5029-VI, відомий серед громадськості як закон Колесніченка-Ківалова (8 серпня 2012 року його підписав Президент В. Янукович), припиняє дію закону *Про мови в Українській РСР* та вносить зміни до мовного законодавства, зокрема: поновлює політику російщення України, розширює використання регіональних мов, дозволяє вибирати мову навчання. У підсумку міністерства, держслужба, адміністрація, посадові та службові особи, судді на території, де мові надано регіональний статус, можуть послуговуватися не державною, а регіональною мовою, здебільшого російською. Оприлюднений указ Президента України № 344/2013 (від 25 червня 2013 року) *Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року* є антиукраїнський за суттю, позаяк містить тези про вільний вибір мови навчання, утворює привілейоване становище російської мови, реанімує поняття „мова міжнаціонального спілкування”, підмінює поняття державної мови поняттям рідної, – усе це суперечить засадничим ідеям, закріпленим законодавчо, зокрема статтею 10 *Конституції*, яка фіксує, що „державною мовою в Україні є українська мова”. Отже, ухвалені на сьогодні мовні документи не відповідають *Концепції державної мовної політики* (від 15 лютого 2010 року), в якій ішлося про розширення сфери функціонування української мови, і навіть *Європейській хартії регіональних мов*, що передбачає: заходи з розвитку мов національних меншин не мають суперечити розвитку державної мови;

б) руйнівна сила зросійщеного інформаційного простору. Російськомовні FM-станції поглинають українськомовні; кількість теле- та радіопередач недержавною (або частково державною) мовою не відповідає поділові населення за етнічною ознакою та перевищує допустимі межі; тираж періодичних видань українською мовою катастрофічно зменшується, система російщення видань через систему двомовності не втратила, на жаль, своєї актуальності й досі, російський шоу-бізнес витісняє українську пісню, українські етикетні форми, українські жарти. На сході та півдні України відсутнє навіть зорове сприйняття української мови, позаяк назви вулиць, крамниць, освітніх, урядових та релігійних закладів написано мовою окупанта, у сфері обслуговування, транспорті, громадських закладах панує також російська мова.

Відокремившись від Росії, Україна, як типово постколоніальна держава, залишилася у спільному з нею монокультурному просторі, відтак російська ідеологія і далі панує в царині культури, призводячи до руйнування українського способу думання, до деформації національної свідомості, зрештою, до дискримінації українців в Україні;

в) вплив колоніального минулого. Методами репресій та голодомору було знищено національну еліту та асимільовано значну частину українців. Пересічним мешканцям України ЗМІ постійно накидає думку про багатонаці-

ональність Української держави, що бере свій початок від політики комуністичного режиму, метою якої було створити советський народ. Проте останній перепис населення засвідчує моноетнічність нації – українців 77,8% (у більшості областей (у 17 з 24) українці становлять від 80% до 97,5%). У таких умовах спроби надати російській мові особливого статусу (державної чи офіційної) призводять до перетворення на російську одномовність та до винищення українськомовного населення в Україні;

г) втручання держави у внутрішні закони мови. Усі заборони української мови, починаючи з часів Петра I і закінчуючи указами новітнього часу, нівелювали історичні відмінності української та російської мов, забороняли самобутні національні лексеми, нищили словотвірні та граматичні моделі, витісняли українську мову з низки стилів, що, зрештою, мало утворити нову советську мову. У мовному плані механізм денаціоналізації проходив через етап двомовності: „молоде покоління слід навчити перемикаєти мовленнєвий код з українського на російський, а далі – перехід цього покоління на російську одномовність – лише справа часу”². Зрештою, 30-ті рр. XX століття – це волонтаристське нищівне втручання у систему української мови (ліквідація Інституту української наукової мови, видання низки бюлетенів зі забороненими до вжитку словами), а це спричинило загрозу для її самостійного органічного розвитку. Правописна (як вислід і орфоепічна) система, що діє сьогодні, була насильно впроваджена на території України за вказівкою Сталіна, відтак відбиває систему більше російської, а не української вимови. На сьогодні владні структури знову розробили цілу систему витіснення мови зі закладів освіти (закриття українськомовних шкіл, заборона українськоцентричних підручників), що руйнує українське тло України.

Проаналізовані соціальні чинники стали основою численних порушень мовних норм, а російська вимова, створюючи ілюзію присутності чужої (російської) держави на споконвічно українській території, стала основою руйнування самобутніх українських фонетичних рис. „Мову, не без огляду на її звукову форму, швейцарський мовознавець Фердинан де Сосюр порівняв із симфонією, реальність якої не залежить від способу її виконання. Себто помилки, яких припускаються музиканти (буквально – це ми, мовці), ніяк не шкодять цій реальності. Бо вона просто є. Вона самодостатня. Симфонія – це свято. Для її виконання завжди шукають вправних музик, а то й віртуозів. А мова всюди: все у ній, і вона у всьому. От тільки виконавці мови такі, яким є їхнє розуміння мови, і найчастіше це розуміння невідповідне до мовної природи”³. Найсильнішої асиміляції зазнав засадничий мовознавчий розділ – фонетика, який є найстійкішою і найдавнішою (існує звукова теорія походження мови,

² Л. Масенко, *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*, Київ 2004, с. 71.

³ І. Фаріон, *Звуки – національні коди мови* [в:] „Мова і культура”, т. II, вип. 5, 2002, с. 183–184.

тобто люди первісно наслідували звуки природи) ланкою мовної системи. Відтак руйнування українського звукового поля призвело до низки помилок:

а) напружена вимова [u], близька до рос. [ы], наприклад: р[ы]ба, с[ы]р, в[ы]р, хоча нормою української мови є ненапружена вимова [и]: р[и]ба, с[и]р, в[и]р. Специфічний звук [u] (верхньо-середнього ряду), що утворений злиттям давнього звука ы та і, відомий в українській мові з IX ст. та завжди був поширений в українській мові. Борис Грінченко у *Словарі української мови* (1907–1909 рр.) подає 99 слів з цією літерою, а він зареєстрував словниковий запас української мови перших трьох чвертей XIX ст., в доборі лексики (а це понад 65000 слів та зворотів) практикував соборницькі засади і використовував джерела з усієї України (Наддніпрянщини, Галичини, Буковини, Закарпаття)⁴. Проте вже *Правопис 1929-го року* спростив ортографію, викинувши початкове и з українського мовлення. [u] – це самостійна фонема, що має: а) словорозрізнявальне значення: кит – кіт, лис – ліс, мий – мій, мис – міс; б) особливу вимову – високо-середнє підняття; в) свідчення донині в діалектному мовленні. Відтак, аби припинити руйнування фонетичної системи мови, *Проект правопису 1999-го року* пропонує відновити цей звук як початковий у словах: *инакше, иноді, инколи, инакодумець, иншомовний, переинакшити, инородець, инопланетянин, индик, иній, иржа, иржавіти, иржати, ирій, ирод, икати, икавка*;

б) акання: вимова звука [a] на місці [o] ([a]ксана, р[a]бота, [a]пнився), проте нормою є: [o]ксана, р[o]бота, [o]пнився. Показовим для української мови є початкове [o], коли в російській чи церковнослов'янській маємо [a] чи [e] (пор.: *Ізборник Святослава*, наприклад, подає: *Олексій, Орина, Остафій, Огафія, Оксина*)⁵. Російська мова взагалі не мала передумов для послідовного проведення зміни початкового [je] в [o]. Про це свідчать запозичені власні назви: рос. *Емельян* – укр. *Омелян*, рос., ц.-с. *Ефрем* – укр. *Охрім*, рос., ц.-с. *Евстахій* – укр. *Остан*. Звук [o] є характерною ознакою української мови, він, як круглий і повний, асоціюється з українською народною казкою *Колобок*: *Запишався колобочок Аж чотири маю О* (Л. Біленька). Позитивна ясно-золота сонячна барва від круглого [o] в Олександра Олеся: *А вже красне сонечко припекло, припекло, Яснощире золото розлило, розлило*. Щодо особливостей голосних, свого часу Артур Рембо писав: „Я винайшов колір голосних!.. Я погодив форму і плин кожної приголосної й тішив себе надією... Я записував безгоміння ночі. Я занотовував невимовне. Я фіксував запаморочення”. Саме твердження поета про „колір голосних” – „віртуозне поєднання зорових вражень зі слуховими”⁶. А. Рембо вважає, що [o] сучасність і античність замикає в коло;

в) відсутність асиміляції (в[e]ликий, м[и]неться, з[о]зуля), проте для правильної мови притаманна асиміляція: в[e^u]ликий, м[и^u]неться, з[о^y]зуля. У фонетичній системі української мови звук [e] ([e^u]) творить довгість, повторюваність

⁴ С. Караванський, *Секрети української мови*, Київ 1994, с. 116.

⁵ С. Губерначук, *Як гул століть, як шум віків – рідна мова*, Київ 2002, с. 48.

⁶ Н. Науменко, *Райдуга звуків і почуттів* [в:] „Дивослово”, № 3, 2005, с. 49.

і нескінченність: *Сидить пряха та пряде – сніг іде – іде – іде – нитка рветься де-не-де – а вона пряде й пряде...* (Л. Костенко);

г) редукція (ослаблення і скорочення) голосних (*Укра[і]на, Ки[іф], гуля[е]*), проте необхідно вимовляти усі звуки: *Укра[йі]на, Ки[йіу], гуля[йе]*;

г) вимова [ɛ] замість [ɾ]: *а[ɛ]рус, [ɛ]рунт, [ɛ]удзик*, але, враховуючи фонетичну норму, необхідно вимовляти *а[ɾ]рус, [ɾ]рунт, [ɾ]удзик*. Літеру *ɾ* на означення звука [ɾ] запровадив 1619-го року в українське письмо Мелетій Смотрицький, позаяк для відтворення грецького [g] українська абетка вимагали однієї літери, а не звукосполуки [кɛ], яку вживали на той час (наприклад, П. Беринда). [ɾ] присутнє у творах Л. Боровиковського, *Граматичі* П. Куліша, журналі *Основа*, збірнику *Українські приказки* М. Номиса, *Словарі української мови* Б. Грінченка (1907-1909) та інших виданнях. Отже, впродовж 300 років цей графічний знак (до знищення *Правописом 1929-го року*) відтворював мовлення українців. Щодо заборони цієї графеми Я. Рудницький подав меморандум в ООН і вимагав негайного поновлення [ɾ]. Звернімо увагу, що однією з основних функцій фонем є словорозрізнявальна, а саме ця літера розрізняє: *гулі* (гуляння) – *гулі* (синці), *грати* (дієслово) – *грати* (решітка), *гніт* (гноблення, також важкий предмет) – *гніт* (у газовій лампі), *глей* (кольорова глина, мул) – *глей* (вишневий клей). Відтак *Правопис 1990-го року*, аби повернути мову в належне русло, відновлює вживання звука [g] у низці українських слів (*аґрус, газда, тандж, танок, гедзь, тогель-могель, ґрунт, ґуля, джигун, дзига* та ін. – приблизно 30 слів), проте ця літера і далі була відсутня в написанні слів іншомовного походження (що наслідувало російські традиції). *Проект правопису 1999-го року* вмотивовує цей звук у словах в українських загальноновживаних та власний назвах, обґрунтовує вживання іншомовних слів на зразок: *Густав, Гете, Гвінея, Гюго, Гавтман, Чікаго, Копенгаген, Гренада*; зазначає, що терміни, похідні від прізвищ з буквою [ɾ], також треба писати з цією буквою (*анґстрем, тальваніка, гібс, рентген, фольксваген*). Г. Яворська пише: „Нинішня ситуація вибору та співіснування конкуруючих правописних принципів перетворює написання (і вимову) чужих слів на прапори та емблеми, за якими можна відрізнити представників різних ідейних та культурних угруповань”⁷. Присутність звука [ɾ] у дитячих віршах сприяє утвердженню його в фонетичній системі української мови: *Гудзик-пудзик розгойдався, із ниточки обірвався! Упав на цибулю, набив собі ґулю!* (І. Малкович); *Тогель-могель тітка тава по обіді смакувала* (І. Сонечко).

Порівняймо: нашу українськість засвідчує не [ɾ], а [ɛ], який часто вживаний і легкий у вимові. Мовознавець О. Сербенська у статті *Із бесід про усне мовлення* згадує російського дисидента І. Померанцева, який каже, що [ɛ] дуже давній звук і на „терезах вічності переважає всі носові французької мови”⁸;

⁷ Г. Яворська, *Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада*, Київ 2000, с. 192.

⁸ О. Сербенська, *Із бесід про усне мовлення* [в:] „Урок Української”, № 10, 2001, с. 24.

д) м'яка вимова шиплячих (здебільшого „чокання”: вимова м'якого [ч']): [ш'ч]о, [ч'ого], [ч'ому], [ч'етвер, будино[ч'ки, да[ч'а. Нормою для української мови є твердість шиплячих: [шч]о, [ч]ого, [ч]ому, [ч]етвер, будино[ч]ки, да[ч]а. У мовленні дикторів радіо та телебачення „чокання” не лише руйнує мовне тло України, а й призводить до спотворення системи мови: *давноо[ч'ікувана подія; на [ш'ч]ястя, синоптики не передба[ч'яють холодної погоди; „Аріель” – не просто [ч'істо, а бездоганно [ч'істо.* Протиставленням до ненормативної вимови є твердість шиплячого [ш], алітерація якого створює шепіт, шум, шурхіт, штовханину. Приміром: *Шепче вітер: „Ша-ша-ша, Шубку білочка знайшла”* (Г. Чубач), *Пішло знову по селу шушукання* (П. Мирний); *Марширує шпак – відважний вояк: кулі з винограду, шабля з шоколаду, – кроком руш!* (І. Малкович); *Шука лящика штовхнула і вищипнула за бочок. – Ох ти щучко, ти щипучко, попадешся на гачок!* (С. Бондаренко);

е) м'яка вимова губних ([б'у]ро, [п'у]ре), хоча правильною вимовою є твердість губних ([бй]уро, [пй]уре). Оскільки губні в українській мові не бувають м'якими, то доречно за *Проектом правопису 1999-го року* писати б'юро, б'юст, б'юджет, ф'юзеляж, н'юре, н'юітр за моделлю українських слів б'ю, н'ю, н'ять, м'яч, а також а з огляду на сучасне написання слів комп'ютер, прем'єр та інших саме з апострофом. Іван Огієнко зазначав, що саме апостроф зазначає нашу відмінну вимову губних серед цілого слов'янства, а вже саме це змушує нас зберігати його. У фонетичній системі української мови повтор твердого губного [б] створює типове бубоніння: *Бубоніла баба бабі: „Ой, не дмухай на кульбабу, Бо з кульбаби полетять Сто малих кульбабенят”* (Нар. тв.);

є) вимова [ф] замість [т], себто за чинним правописом маємо ор[ф]ографія, ка[ф]едра, А[ф]іни замість правильних відповідників ор[т]ографія, ка[т]едра, А[т]ени. Руйнівний російськомовний вплив літери [ф] тріумфально розпочав свою ходу з *Правопису 1933 року* і набув поширення лише в українській мові (не маючи аналогії в жодній іншій слов'янській мові). Як підсумок, це призвело до невмотивованого вживання слів з грецькою літерою тета (θ), бо чинний правопис подає: *ортодоксальні (правила), ортодокс, ортопед* (усі похідні від грецького orthos – правильний), але *орфографія, орфоенія* (хоча також від грецького ортос). „Безцінним свідченням чужості звука ф є і перелік зукраїнізованих імен як відповідників до російських”⁹: *Агатангел (Агафангел), Атена (Афіна), Тадей (Фадей), Тодос, Тодосій (Феодосій), Пилип (Филипп), Хома, Тома (Фома)* та ін. „Чому народне мовлення так вправно виверталося з „фекання” (хоч подекуди воно проривалося)? Мабуть, тому, що фонетика – це найсталіший і найконсервативніший складник мовної системи”¹⁰. Отож, саме фонетика і засвідчує, що за всю тисячолітню історію ми запозичили єдину літеру ф, яка

⁹ І. Фаріон, *Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір*, Львів 2006, с. 47.

¹⁰ *Ibidem*, с. 48.

й досі є чужою. Відтак по-українському правильно: *ортографія, ортоєнія, катедра, етер, міт, логаритм, анатема, патос, Голгота* (бо ж маємо на місці *θ* літеру *t* в словах *театр, теорія, ортопед, Марта, Гетсиманія, Скити* та ін);

ж) м'яка вимова кінцевого [p'], приміром, *Ізо[p'], лища[p'], тока[p'], кобза[p'], тепе[p']*. Нормою є твердість [p]: *Ізо[p], лища[p], тока[p], кобза[p], тепе[p]*. Алітерація [p] в українській мові „вияскравлює семантику й негативного, й позитивного змісту”¹¹. Наприклад, різкість, рішучість та ритм відтворено за допомогою [p] у таких текстах: *Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива...* (Т. Шевченко); *Докіль ти руки-крила не розкрилиш, з душі не вирвеши моторошний крик чуття* (В. Стус); *Гроза прогримувала грізно* (Л. Костенко). Крик, розпач, радість маємо у словах В. Стуса: *Вже розувірені (о бузувірство чар!), ми розпачем руйнуємо олтар*. Силу, міць та твердість відтворено за допомогою алітерації [p] у вірші І. Драча *Виклик* (про Т. Шевченка): *І горне гору роботи, бо в нього роботи гора. Гори до нього горнутья. Сонце – на вістрі пера*. [p] може творити і дратівливу асоціацію, позаяк поєднання його з гортанним (фарингальним) [ɣ] створює майже гарчання *гур-гур, гар-гар*. Також поєднання цих звуків передає гуркіт грому: *Гуркоче в небі грозовому грім* (Т. Бойченко);

з) м'яка вимова [л'], [т'], [д'] перед [е] (*к[л']ей, [л']екція, контро[л']ор, лі[т']ература, [д']ешево*), але правильно потрібно вживати нейтральні [л], [т], [д]: *к[л]ей, [л]екція, контро[л]ер, лі[т]ература, [д]ешево*. Порівняймо: м'яке [л'], знищив *Правовис 33-го року*, що згодом закріпила наступна мовно-політична практика совєтської держави, тому з ужитку вийшли слова: *бльокада, гальянтерея, лябораторія, лява, лядншафт, парлямент, плян*¹², які замінено на *блокада, галантерея, лабораторія, лава, ландшафт, парламент, план, плomba* (*Проект правовису 1999-го року* не відновляє цієї особливості української мови). Звук [л] ([л']) є маркером та увиразнювачем фонетичної системи мови, а „за даними психолінгвістики дістав позитивну оцінку як жіночий, легкий, ніжний, добрий”¹³. Наприклад, неймовірно тепла картина літнього ранку створена завдяки алітерації літери [л]: *І заплакала Лілея, А цвіт королевий Схилив свою головоньку Червоно-рожеву На білеє пониклеє Личенько Лілеї* (Т. Шевченко). Пор. також: *Ласкаві ластівки зашелестіли, мов листя лип* (В. Стус). Звук [л] ([л']) переважає у всіх українських колискових, нагадуючи лепетання дитятка, пор.: *Люлі, люлі, люлі, прилетіли гулі, гулі, голуби...* (Н. Забіла);

и) тверда вимова [ц] (*конститу[ц]ія, револю[ц]ія, адміністра[ц]ія*), але правильною вимовою є м'якість [ц']: *конститу[ц']ія, револю[ц']ія, адміністра[ц']ія*

¹¹ А. Бондаренко, *Поетичний звукопис у творах Василя Стуса: Феноменологічна проєкція* [в:] „Дивослово”, № 1, 2008, с. 51.

¹² *Українська мова у XX сторіччі: Історія лінгвоциду*, за ред. Л. Масенко, Київ 2005, с. 356–399.

¹³ А. Бондаренко, *op. cit.*, с. 52.

ія. М'який [ɥ] – це маркувальна риса української мови. Станіслав Губерначук зазначає, що пам'ятки доби Руси-України просто „впиваються” цією літерою: „Божниця, Вкраїниця, Котельниця, Медведиця, Студениця, Ушиця, Глушець, Крем'янець, Лисець, Теремець, імена: Степанець, Федорець, Янець, Ярославець; в Ізборнику Святослава 1073 р. назви планет: Водолійць, Стрілець, Тілець”¹⁴;

і) вимова [ɥ] замість [ч], [т'] (так зване „цекання”), наприклад, [ɥ]еркаси, переда[ɥ]а, робля[ɥ], жи[ɥ:]а. Проте нормою є чітка вимова [ч] та [т']: [ч]еркаси, переда[ч]а, робля[т'], жи[т:]а. На жаль, телевізійне мовлення не сприяє відновленню фонетичної гармонії, бо маємо: на вас [ɥ]екає переда[ɥ]а, у Сумах та [ɥ]еркасах вно[ɥ]і [ɥ]отири – вісім ни[з]е нуля;

ї) оглушення дзвінких ([б], [д], [з], [ж], [г], [з]) в кінці слова та перед приголосним на зразок: ко[т], холо[т], ри[н]ка, ва[ш]ко, п[а]ра[с]ка, [с]робив, сюрп-ри[с], гара[ш], слу[ш]ба. Правильним для української мови є дзвінкість дзвінких: ко[д], холо[д], ри[б]ка, ва[ж]ко, п[о]ра[з]ка, [з]робив, сюрпри[з], гара[ж], слу[ж]ба, які в середині, як і в кінці слова, в українській мові не оглушують. Виняток становить звук [з], який перед глухими вимовляється як парний йому глухий [х]: во[хк]о, ле[хк]о, ні[хт']і. Дзвінкість настільки притаманна українській мові, що навіть глухі приголосні перед дзвінкими вимовляємо як парні до них дзвінкі (відбувається уподібнення, себто асиміляція, за дзвінкістю): ая[гж]е, боро[д'б]а, Вели[гд]ень, лі[джб]а, о[з'д]е, о[дж]е, я[гб]и та ін.;

й) вимова звука [ф] у кінці слова та після голосного замість [ѣ], приміром, бу[ф], любо[ф], ходи[ф], во[ф]к, шо[ф]к. Нормативною вимовою є нескладотворчий [ѣ]: бу[ѣ], любо[ѣ], ходи[ѣ], во[ѣ]к, шо[ѣ]к, що є специфічний для української мови;

к) вимова [ж], [з] на місці [дж], [дз], наприклад, [ж]міль, б[ж]ола, [з]він, [з]еркало. Хоча африкати [дж], [дз] (їх немає навіть у близькоспоріднених мовах) – це неповторна українська дійсність з бджолами, джмелями, хрущами, що відтворена у таких назвах: [дж]міль, б[дж]ола, [дз]він, [дз]еркало. До речі, імена Дзвенислава, Дзвенимира, Дзевонія засвідчують існування цього звука на українських теренах.

Руйнівний вплив колоніального минулого призвів до ситуації, що не сприяла уведенню в дію *Проекту 1999-го року*, тому і досі низка фонетичних норм не зафіксована в чинній системі української мови. Наприклад, 1933-го р. вилучено з вимови та написання *ія* в словах іншомовного походження. Ще І. Огієнко казав, що українська мова „не терпить ззіву”, тобто збігу двох голосних, а саме звукосполука *ія* (фонетично [iйa]) дозволяє уникнути цієї ненормативної вимови, забезпечує мелодійність мови. Зрештою, за законами словотвору правильно буде: *матерія* + -льн- = *матеріальний*, *артерія* + -льн- = *артеріальний*. Цю українську модель потверджує слово *парафіальний*, яке збережено в мові, позаяк советська система не могла втручатися в написання слова,

¹⁴ С. Губерначук, *op. cit.*, с. 49–50.

якого начебто не мало бути. Сталінський правопис не втрутився у написання слів *васіліяни*, імен *Юліян*, *Купріян*, *Маркіян* (та деяких інших), а також іншомовного *макіяж*. Відтак *Проект правопису 1999-го року* пропонує повернути мові її консонантність, уживаючи форми: *геніяльний*, *матеріальний*, *діялект*, *тріумф*, *марсіянин*. Порушує фонетичну гармонію української мови не лише звукосполука [ia], а й [io], [iy], що побутують в російській мові, тому необхідно вживати *йон* (не *іон*), *йол* „вітрильне судно” (не *іол*), бо ж маємо *Йосип* (не *Іосип*), *Йордан* (не *Іордан*), *Юда* (не *Іуда*), а також *йод*, *йогурт*. *Правопис 1946-го року* змусив нас донині писати *проект* (знову зі збігом голосних), а не доречне *проскт*, хоч маємо *об’єкт*, *суб’єкт*.

У вживанні німецького дифтонга *ei* маємо низку неточностей, бо для українського написання характерно якнайточніше відтворювати мову-джерело (ще П. Куліш сформулював фонетичний принцип, який звучав: „Пиши, як чуєш”). Тому правильно є *Айништайн*, *Гайне*, *брандмайстер* (за аналогією до *майстер*);

Щодо звукосполуки *ав*, то необхідно усунути суперечність у написанні слів *автомобіль* та *аутотренінг*, *лавр* та *лауреат*, *Фавн* та *фауна*, *автор* та *аудит*, *автохтон* та *інаугурація* тощо. Отже, за *Проектом 1999-го* маємо писати *автотренінг*, *авдит*, *авдіювання*, *авдиторія*, *авдіовізуальний*, *інаугурація*, *пауза*, *лавреат*, *фавна* та ін.

Руйнує фонетичну систему подвоєння букв, яке недоцільне в мові (ми ж не пишемо *класс*, *шоссе*) і створює додаткові труднощі. Американці, приміром, пишуть *Mississippi* з трьома подвоєннями, бо кожна мова має свої закони. Український *Проект правопису 1999-го року* пропонує (відповідно до фонетичного принципу) неукраїнські слова писати без подвоєння: *Одеса*, *Тиса*, тому: *Гавана*, *Лісабон*, *Місісіпі*, *Апеніни* та ін.

Асиміляційна вимова низки звуків деформує засадничі принципи української мови, до яких належить: гучність (виразна вимова голосних та приголосних, невеликий збіг приголосних, плавна акцентно-ритмічна структура), вокалічність (її відтворюють сонорні приголосні, відсутність оглушення дзвінких в кінці слова та в середині перед наступним глухим, паралельні форми на зразок *у-в*, *уві-вві*, *з-зі-із-зо*, *ж- же*, *б-би*, *від-віді-од-оді*, *ся-сь* та ін.), власне милозвучність (що забезпечує асиміляція, словесний наголос, плавність українського мовлення, потаємний прихований зв’язок між музикою і мовленням). А в мовній мелодиці „закладено основу національного співу: природно поставлена вимова, супроводжувана органічною мелодикою, сприяє глибокому, розлогому, вільному, спрямованому в далечінь звучанню. Отже, „секрет” музикальності української вимови слід шукати у її зв’язку з українською піснею, а сама пісня, неперевершена, чудова, вийшла з мови”¹⁵.

Ще 1917-го року Володимир Самійленко (поет, прозаїк, драматург і перекладач, відомий як глибокий знавець української мови) пише статтю *Дбаймо*

¹⁵ Н. Тоцька, *Засоби милозвучності української мови* [в:] „Дивослово”, № 12, 2012, с. 41.

про фонетичну красу мови, у якій переконливо показує, що евфонійність української мови (відсутність дифтонгів, урівноважені у вжитку голосні та приголосні звуки, чисті (виразні) голосні) „цілком аналогічна мові італійській”¹⁶.

Низка літописних джерел засвідчує, що мовним живильним середовищем на рівні фонетики є рідна українська мовна стихія. Піфагор зазначав, що світ не інакше створений, як за допомогою приємної суголосности. Дані фонетики потверджують, що саме українські звуки створили і донині віддзеркалюють мовне тло української землі, творячи фундамент усієї мовної системи. Відтак „у звуках як найменших сегментах відображення світу згорнена вся історія виникнення нашої мови, її еволюція і сьогодення”¹⁷. Проте відсутність української державної мовної політики, колоніальне минуле, агресивна інформаційно-культурною окупація чужою державою та інші соціальні чинники призводять до виникнення чужого (невластивого мові) звукового поля, а як підсумок – до чужої мови. Отож, руйнуючи фонетику мови, ми нівелюємо мовну гармонію. Недаремно І. Сенченко зазначає: „Коли по скрипці Страдиварі бити молотком, якої музики від неї ви чекаєте?”.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бондаренко А., *Поетичний звукопис у творах Василя Стуса: Феноменологічна проєкція* [в:] „Дивослово”, № 1, 2008, с. 49–52.
- Губерначук С., *Як гул століть, як шум віків – рідна мова*, Київ 2002.
- Караванський С., *Секрети української мови*, Київ 1994.
- Масенко Л., *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*, Київ 2004.
- Наumenко Н., *Райдуга звуків і почуттів* [в:] „Дивослово”, № 3, 2005, с. 49–52.
- Самійленко В., *Дбаймо про фонетичну красу мови* [в:] „Урок Української”, № 2, 2003, с. 28–29.
- Сербенська О., *Із бесід про усне мовлення* [в:] „Урок Української”, № 10, 2001, с. 24–27.
- Ткаченко О., *Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу)*, Київ 2006.
- Тоцька Н., *Засоби милозвучності української мови* [в:] „Урок Української”, № 10, 2003, с. 29–32.
- Українська мова у ХХ сторіччі: Історія лінгвоциду*, за ред. Л. Масенко, Київ 2005.
- Фаріон І., *Звуки – національні коди мови* [в:] „Мова і культура”, т. II, вип. 5, 2002, с. 180–189.
- Фаріон І., *Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір*, Львів 2006.
- Яворська Г., *Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова. культура, влада*, Київ 2000.

¹⁶ В. Самійленко, *Дбаймо про фонетичну красу мови* [в:] „Урок Української”, № 2, 2003, с. 28.

¹⁷ І. Фаріон, *Звуки...*, с. 180.

DESTRUCTION OF THE UKRAINIAN PHONETIC SYSTEM UNDER THE INFLUENCE OF SOCIAL FACTORS

The article considers the phonetic and orthographic means that create the uniqueness of the national ethos. The deformation of Ukrainian phonetic features is revealed to have been caused by a number of social factors, which include: the lack of a state language policy, the consistent destruction of the native language of the nation, systematic Russian expansion in the areas of information and culture, the results of the colonial past, and state intervention in the internal laws of the language. The impact of alien (Russian) speech on the phonetic system of the Ukrainian language is shown, which has resulted in numerous pronunciation errors. The destruction of linguistic, melodic, volume, vocality and other language characteristics is described. The suggestions and the experience of the *Spelling Project of 1999* on the phonetic system of the language are analysed.

Key words: phonetic system of the Ukrainian language, social factors, language legislation, assimilation impact, errors in the phonetic system of the language.